

ועדת ערכים : מפגש שלישי 3.2.20 הארות על נושא הערכה איכותנית של ערכים בתכניות לימודים

תמר אריאב

נייר זה כשמו כן הוא – מאיר מספר סוגיות ומציף תובנות ראשוניות הקשורות לנושא ערכים בתכניות לימודים. הוא משקף סקירה בסיסית שעשיתי (בסיועה של נירית) ושיחות שקיימתי עם מומחים בנושא הערכה, תכניות לימודים וחינוך ערכי. הוא בוודאי אינו שיטתי ומקיף דיו.

ואתחיל בסיכום המשקף את הבנתי ממה שלמדתי :

1. Universal Benchmark – פרוגרמת OECD על חינוך 2030. אף כי קטגורית הערכים עומדת לצד קטגוריות הידע והמיומנויות נראה כי היא רוחבית ונמצאת בתוך תחומי הידע והמיומנויות ולכן לא ברור אם וכיצד אפשר להעריך ערכים שלא בתוך הקשר תוכן או כישורי ביצוע. יש ערכים אוניברסליים גלובליים הנדרשים לתפקוד אזרחי אפקטיבי.
2. כלי מדידת ערכים הם בדרך כלל שאלונים שבהם הנשאל מתבקש לדרג חשיבות של ערך או להצמיד ערכים תואמים ובכך אין אפשרות לדעת באופן איכותני מה שיקולי הדעת, נימוקים, מוטיבציות, הסברים להעדפה כזו או אחרת (למה המענה היה א ולא ב). העדפה גם איננה בהכרח המתודה המרכזית לבחינת עמדה ערכית של התלמיד. נראה כי לצורך הבנת התפיסה הערכית של הפרט נדרשים כלים "רכים" יותר כמו: ראיונות, פרויקטים אישיים/פורטפוליו, ועבודת יצירה/כתיבה אישית לא מובנית. בעיות שונות במדידה איכותנית, למשל: רצייה חברתית, אי בהירות לגבי הקשר להתנהגות בפועל, קושי ביצירת זיקה (יחסי סיבה-תוצאה) בין תהליך למידה פורמלי לעמדות אישיות, זרם רעיוני-חינוכי של מערכת החינוך בה נמצא התלמיד, והבדלים בין בתי ספר בחזון ובמערך החינוכי – גורמות כנראה לכך שאין די מחקר על כלים איכותניים בכלל, ובת"ל, בפרט, להערכת ערכיים.
3. משרד החינוך עסוק מאד כבר מספר שנים בנושא, כפי שבא לידי ביטוי בריבוי ניירות עמדה, דוחות, מצגות וכד'. בסופו של דבר, על אף כל המלל, שמיועד בסופו של דבר להשפיע על התלמידים, אין כמעט כלל כלים למדידת ערכים במערכת החינוך. וכאשר כבר יש מדידה התייחסות היא לרמת כלל המערכת, בית הספר או תכנית לימודים מסוימת (הוראת השואה, תרבות יהודית וישראלית וכד') ללא התייחסות לרמת הפרט. ולכן גם אם הראמ"ה מעריכה תכנית לימודים מסוימת לא ממש ברור לנו מה קורה לתלמידים. אין התייחסות לשאלות: כיצד נעריך את העמדות הערכיות של התלמיד? כיצד ניתן ציון על שאלה שהלומד הציג בה עמדה ערכית זו או אחרת? האם התלמיד יענה באופן אוטנטי על סוגיה ערכית או שיכתוב מה שהוא סבור כי הבוחר אותו מצפה ממנו? מה נעשה אם הערכים שהתלמיד מביע אינם עולים בקנה אחר עם המדיניות של משרד החינוך/בית הספר/הקהילה? וכד'.
4. במשרד החינוך "גילו" את השאלות הפתוחות (חוה דעתך....ונמק....והבא דוגמאות מתחום הדעת....) ואת שיעורי חינוך כמעודדים את התלמידים לעסוק בערכים. לא ברור מה חדש תחת השמש והאם הכשרת מורים ופיתוחם המקצועי בעידן של השתקת המחנכים יהיו יעילים לקידום חינוך ערכי שאמור לקדם פתיחות ומגוון דעות. עפ"ר מה ש"חברתי" הוא "ערכי" וההיפך ולכן לעיתים קרובות נמצא את הצימוד "חברתי-ערכי".
5. למדיניות המקדמת חינוך ערכי יש פרשנויות מגוונות גם בתוך משרד החינוך והיא אינה תואמת בהכרח את המוצע בדוח ה-OECD. חינוך ערכי מעוגן בתוך פרדיגמת הסוציאליזציה (צבי לס) אבל משרד החינוך בפועל מקדש את הפרדיגמה האקדמית של הישגים לימודיים ובמיוחד במקצועות המרכזיים הנדרשים לבגרות איכותית. הנחיות ה"גם וגם" למורים במסמכי ת"ל, חוזרי מנכ"ל ומפמ"ר ועוד ניירות מדיניות כאלה ואחרים נופלים בגלל קשיי

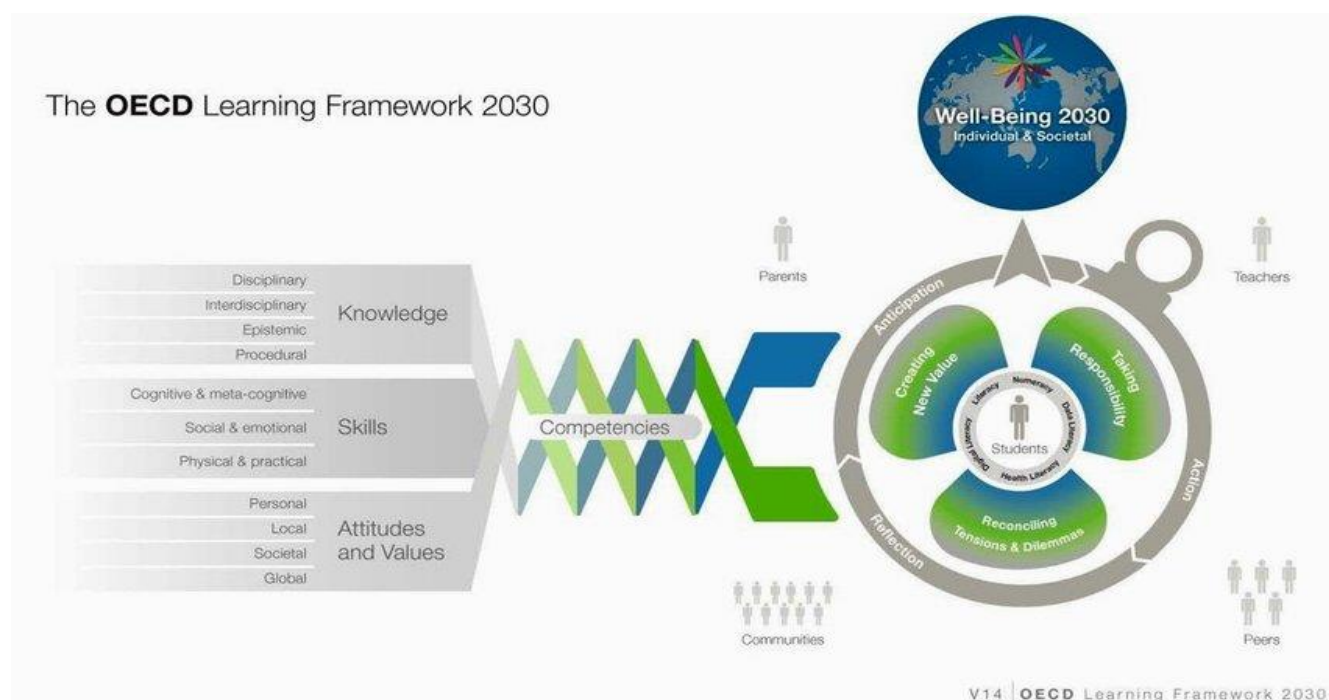
יישום בכיתה (חוסר זמן, משאבי הוראה מוגבלים, עומס חומר שיש לכסות ועוד). גם ה-OECD עמד על הפערים הגדולים מידי בין מדיניות-על לביצוע בשטח. לכן, קשה למצוא ראיות לתהליכי הוראה-למידה שעוסקים בסוגיות ערכיות ולאופני הערכתם על ידי המחנכים.

להלן סקירה של מקצת מהמקורות אותם סקרתי:

נקודת המוצא העכשווית הגלובלית ובמשרד החינוך היא במסמך:

OECD (2018). The Future of Education and Skills: Education 2030

[https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)

פרויקט ה-OECD מתמקד ב:

- (1) איזה ידע, מיומנויות וערכים נחוצים כיום לתלמידים כדי להתמודד ולעצב את עולמם ב-2030 כדי להיות אזרחים פעילים, אחראים ומעורבים?
- (2) כיצד מערכות חינוך יכולות לפתח ידע, מיומנויות וערכים אלה באופן אפקטיבי בעולם של VUCA?

"The OECD Learning Framework 2030 encapsulates a complex concept: The mobilization of knowledge, skills, attitudes and values through a process of reflection, anticipation and action, in order to develop the inter-related competencies needed to engage with the world....creating new value, reconciling tensions and dilemmas, and taking responsibility" (pp. 5-6)..... to reach individual and societal well-being.

יש לשים לב שערכים נמצאים כאן לאורך כל המודל: בקטגוריה של מיומנויות (חברתיות ורגשיות כמו אמפתיה, שיתוף פעולה ומסוגלות עצמית), בקטגוריה של ערכים ועמדות (כבוד לחיים, כבוד לזולת, כבוד לסביבה וכד'), בכישורים (פתיחות, יכולת להבין את הצרכים והרצונות של האחר, גולציה עצמית וכד'), ובמעגל הלמידה.

במילים אחרות, להבנתי מהמסמך, ערכים אינם עומדים כשלעצמם אלא הם חוצי ידע ומיומנויות ובחינתם נעשית בהקשר של נושא נלמד, בעיה וכד'.

הפרויקט מציע גם המלצות לתכניות הלימודים שמותאמות למסגרת קונצפטואלית זו. ראה: <https://www.oecd.org/education/2030-project/curriculum-analysis/>

נספח 2 (מצ"ב) מתייחס לערכים ומיומנויות שפרויקט זה מציעה למדוד אך אין התייחסות יותר מפורשת לנושא ההערכה (כיצד למדוד ולהעריך?).

משרד החינוך מנסה להתמקד ב-ימ"ע (ידע-מיומנויות-ערכים) כחלק מהמגמה העולמית של מה ללמד ואיך אך בעיקר החומרים שהמשרד מפיק מתייחסים למה יש לעשות ולא לאופני המדידה ודרכי ההערכה.
להלן מספר דוגמאות:

- **החממה הפדגוגית במזכירות הפדגוגית** מעודדת שאלות עמ"ר (ערכים-מעורבות-רלבנטיות) בכל תחומי הדעת (ללא תאריך ושם הכותבים). שאלת ערך כוללת בדרך כלל דילמה מוסרית או בעיה אתית רלבנטית שלגביה התלמידים צריכים להכריע ולבטא עמדה פנימית, למשל: איזו דילמה ערכית מתבטאת בטענת הכותב ואילו ערכים עולים ממנה? בחר דמות שפעלה בתקופת... ועשתה מעשה הירואי ואתה מזדהה עמה ונמק באמצעות שתי עובדות מהתקופה. האמנם זה חדש??? "מרכיב עמ"ר יזכה בשלב ראשון לניקוד נמוך כדי להרגיל את התלמידים לסוג שאלות כזה ויש ליצור מחוון מדויק ככל הניתן אך מאפשר מגוון תשובות". אין אף דוגמא למחווון כזה וגם לא ברור כיצד מחווון יכול להיות מדויק ופתוח בעת ובעונה אחת.

- במצגת "מגוון כלים לשילוב תהליכים רגשיים, ערכים וכישורי חיים בתחומי הדעת" (ללא תאריך ושם הכותבים). משם דגש על מחוונים למורים לתכנון שיעורים שמשלבים תהליכים רגשיים, ערכיים וכישורי חיים בתחומי הדעת. למשל: באמצעות עבודה בקבוצות ניתן לחזק ערכים כמו שיתוף פעולה וכישורים כמו הקשבה ופשרה. מומלץ למורים להשתמש בשאלות כמו: עם אלו עמדות של הדמות אתה מסכים ועם אלו אילו אינך מסכים? איזה תכונה בדמות אתה מכבד ומדוע? יש כאן בעצם שאלות עמ"ר די טריביאלי ת שסביר להניח שמרבית המורים עושים זאת ממילא, שלא לדבר על כך שבהכשרה להוראה עובדים על הכנת מערכי הוראה בגישות שונות ולמטרות מגוונות.

- במגזין השבועי של האגף לחינוך על יסודי (דשבועי מס' 290 מתאריך 23.1.20) יש התייחסות לשידור שיעור חינוך בחט"ע:

"האגף לחינוך על יסודי בשיתוף השירות הפסיכולוגי ייעוצי ומינהל חברה ונוער, מפתחים תכנית חדשה לשיעורי החינוך בחטיבה העליונה. המהלך הרחב לפיתוח, כתיבה והפקה של תכנים כולל מערכי שיעור מפורטים, עדכניים, עתירי מדיה ורלוונטיים של תכנים ופעילויות חדשות.

במצאות דינמית ורוויה במדיה ועולמות וירטואליים חווה התלמיד המתבגר הצפה של תכנים מול מיעוט של הזדמנויות לחשוב לדון ולברר את המשמעויות הערכיות, הרגשיות והחברתיות שלהן. שיעור חינוך הוא חלק מרכזי במכלול הפעילות החינוכית-חברתית של בית הספר. שיעורי החינוך מאפשרים למחנך כיתה כמבוגר המשמעותי, להוביל תהליכים חינוכיים, ערכיים וחברתיים ולהשפיע על האקלים בכיתתו. כל שיעור חינוך הוא הזדמנות

להתנסות בשיח רגשי מכבד ומוגן, בירור ערכי, חשיבה מוסרית ואינטראקציה חברתית בתקשורת מכבדת.....

שיעור חינוך במיטבו משלב את התלמידים כשותפים מודעים פעילים ומעורבים בתהליכים החינוכיים המתחוללים בעולמם. עבור כל נושא בשיעורים המפותחים, מוצע למחנך מידע בצד בחירה ממגוון של הפעולות וסדנאות בנויות, בשילוב מדיה דיגיטלית (קישורים לסרטונים ומידע ברשת המרחיבים ומבררים את הנושא). כלל התכנים יועלו לסביבה וירטואלית זמינה ויותאמו להפעלה במגוון של מכשירי קצה דיגיטליים.
על אף החידוש בשילוב של מדיה דיגיטלית בהוראה ובלמידה הרי שעצם השימוש בשיעורי חינוך לבחינה ולדיון בנושאים ערכיים ממש אינו מחדש דבר.

בימים אלו, עם בניית צירי ערכים ותוכן לתוכנית המשודרגת ולאחר שנבנה מודל שיעור מיטבי, הגיע לסיומו שלב הפיתוח של קבוצת 20 השיעורים הראשונים לכיתות י', עם לוח ביצוע (גאנט) להמשך פיתוח הפקה והפצה. במהלך השנתיים הקרובות, בהדרגה, יופצו יחידות שיעורי החינוך החדשים והמלהיבים לכל שכבות הגיל בחט"ע שילוו בעזרה להטמעת השימוש בהן". המהלך המרכזי לפיתוח מערכי שיעור לכל שכבה בתיכון אינו תואם את המגמות של פיתוח רלבנטי לוקאלי ובהקשר הבית ספרי על די צוותי מורים ומחנכים ובשיתוף התלמידים.

להלן צירי התוכן (לא ניתן היה להיכנס למערכים שפותחו ולבדוק את נושא המדידה וההערכה):

1	זהות ומעגלי שייכות
2	קבוצה חברתית משמעותית
3	מעורבות שותפות ואחריות
4	מיומנויות בתהליכי למידה
5	התמודדות במצבי סיכון
6	בוגר בעולם משתנה

- **'תמונת מצב'** (המחליפה החדשה של המיצ"ב) (2019): משרד החינוך והרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה) מצהירים על התאמת המודל החדש להערכת הדגשים של ידע-מיומנויות-ערכים שהנם חלק מיעדי משרד החינוך. אולם במודל החדש להערכת בית ספרית אין התייחסות מפורשת להערכת ערכים ועדיין המיקוד הוא בימלכותי תחומי הדעת (מתימטיקה, אנגלית, שפת אם, מדעים). רכיבי 'תמונת המצב' שעוסקים באקלים וסביבה פדגוגית ובהקשר הבית ספרי הנם מועמדים טובים להערכת הפן הערכי אך כל הכלים למדידת רכיבים אלה נמצאים עדיין בפיתוח ע"י הראמ"ה.

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Rama/School_Evaluation/

- מסמך **מדיניות לתגמול דיפרנציאלי בית ספרי לחטיבות העליונות** מאת אגף א לחינוך על יסודי במינהל הפדגוגית (ללא תאריך ושם). המסמך מגדיר על אילו הישגים יתוגמלו בתי ספר (מעוגן בהסכם עוז לתמורה). המשקלות הם:
50% לשיפור בהישגים לימודיים (% זכאות לבגרות, % מצטיינים מהלומדים ביי"ב, % בעלי תעודת בגרות איכותית). לכל קטגוריה יש משקלות פנימיים שהשקלול שלהם בשילוב נתוני מיצ"ב ומדדי טיפוח נותן ציון כמותי.
50% לשיפור בהישגים חברתיים-ערכיים (% תלמידים מתמידים תורם 17.5 נקודות, % תלמידים בעלי קירבה לבגרות מקרב הלא זכאים לבגרות תורם 7.5 נקודות, % קליטת

תלמידי החינוך המיוחד תורם 5 נקודות, מדד השירות למדינה מתוקנן לכל מגזר תורם 20 נקודות). סכום כל המדדים נותן את ציון הישגים החברתיים-ערכיים ומושווה לסכום של השנה הקודמת. למעט בנושא שירות למדינה המדידה הכמותית אינה קשורה להיבטים ערכיים של הפרט ואין ממש קשר בין הכותרת "הישגים חברתיים-ערכיים" לבין המדידה הכמותית. אין כל מקום להערכה איכותנית.

- **ערכים בלב החינוך: תפיסה מערכתית לחינוך ערכי לקידום זהות יהודית, ציונית, ישראלית והומניסטית** – המלצות הועדה המשרדית לקידום החינוך הערכי, יישומן והטמעתן (טליה נאמן, יו"ר הועדה, (תשע"ח). במסמך יש דיווח על הערכה איכותנית שביצעה הראמ"ה על הטמעת התפיסה במערכת החינוך (דוגמאות לממצאים: התכנית הקבלה בחיוב, הסכמה עם הרציונל שלה, תהליך הברור הערכי משדרג את השיח הערכי בחדר המורים, מעורר במורים תחושת שליחות חינוכית, חוסר ביכולת לעיסוק מעמיק במורכבותם של ערכים ולעידוד תלמידים לחשיבה ביקורתית, שיפור האקלים הבית ספרי). ממצאים אלה נקראים "איכותניים" מאחר ונאספו בראיונות ובתצפיות (בנוסף לשאלונים) וניתנו ציטוטים מדברי תלמידים, מורים ומנהלים. אולם, מכל לא ניתן להבין מה בעצם הוערך וכיצד יש להתייחס להיגדים של המרואיינים. בכל הנספחים שבמסמך יש דוגמאות לפעילויות, פירוט מטרות, נושאי השלמויות מורים וכד' ללא אף (!) התייחסות לדרכי הערכה, בכלל, והערכה איכותנית, בפרט.

- **בשאלון רכזים חברתיים של מנהל חברה ונוער (ללא תאריך ושם) נמדדות אבני היסוד של התכנית לפעילות חברתית-ערכית בביה"ס: מחויבות למדינת ישראל, חינוך לאורח חיים דמוקרטי, טיפוח זהות יהודית וישראלית, חינוך לסולידריות ולאחראיות חברתית, טיפוח מנהיגות נוער וקהילתיות. הציינון הוא על סקאלה של 6 דרגות מ"כלל לא" עד "מכוונות רבה מאד". אין כל הכוונה לפריטים שמרכיבים כל אבן יסוד כזו (מה המשמעות של מחויבות למדינת ישראל? ולא ברור כיצד הרכז מעריך כל אבן יסוד ואם יש לזה ראיות להערכה זו יש בד"כ גם רצייה חברתית למתן הערכה גבוהה).**

Annex 2: List of constructs currently reviewed

The following constructs are currently under review based on the following guiding principles:

- **Clear definition:** Does the construct have a commonly used and understood definition?
- **Relevant for 2030:** Does the construct, alone or in combination with others, equip people for future challenges?
- **Interdependent:** Can we say how the construct develops in conjunction with others?
- **Impactful:** Is the construct proven to have a bearing on future life outcomes?
- **Malleable:** Can the construct be developed through the processes of learning?
- **Measurable:** Can the construct be given a comparative numerical value on a scale, or a non-numerical account?

The list is not exhaustive but constructs are selected that are closely related to the key concepts underpinning the framework.

- Adaptability/Flexibility/ Adjustment/ Agility
- Compassion
- Conflict resolution
- Creativity/ Creative thinking/ Inventive thinking
- Critical-thinking skills
- Curiosity
- Empathy
- Engagement/Communication skills/Collaboration skills
- Equality/ Equity
- Global mind-set
- Goal orientation and completion (e.g. grit, persistence)
- Gratitude
- Growth mind-set
- Hope
- Human dignity
- Identity/Spiritual identity
- Integrity
- Justice
- Manual skills for information and communication technology (related to learning strategies)
- Manual skills related to the arts and crafts, music, physical education skills needed for the future
- Meta-learning skills (including learning to learn skills)
- Mindfulness
- Motivation (e.g. to learn, to contribute to society)
- Open mind-set (to others, new ideas, new experiences)
- Perspective-taking and cognitive flexibility
- Pro-activeness
- Problem solving skills
- Purposefulness
- Reflective thinking/Evaluating/Monitoring
- Resilience/Stress resistance
- Respect (for self, others, including cultural diversity)
- Responsibility (including locus of control)
- Risk management
- Self-awareness/Self-regulation/Self-control
- Self-efficacy/Positive self-orientation
- Trust (in self, others, institutions)